

Bożena Totwińska

Motywacja dzieci do uczenia się (problemy dzieci, rola dorosłych)

Celem artykułu jest ukazanie potrzeby kształtowania motywacji dzieci do uczenia się jako pożądanej cechy, która stwarza szansę na dobre społeczne funkcjonowanie oraz podejmowanie wysiłku całonocnej edukacji. Przedstawię aspekty teoretyczne motywacji, rolę środowiska rodzinnego i szkolnego oraz kilka inspiracji do kształtowania motywacji.

O sukcesie w życiu osobistym i zawodowym współczesnego człowieka decydują umiejętności uczenia się. Nie chodzi tylko o edukację formalną odbywającą się w instytucjach specjalnie do tego powołanych, ale ogólnie o możliwość poznawania. W przypadku dzieci, które są w centrum zainteresowania tych obrad, duża część ich możliwości poznawczych jest lub powinna być rozwijana w szkole.

Szkołę, która odpowiadałaby kształtowi współczesnego świata można scharakteryzować, jako taką, która uczy jak się uczyć samodzielnie, jak segregować i interpretować informacje, brać odpowiedzialność za proces własnego rozwoju, traktować uczenie się nie jako stan „na tu i teraz”, ale jako proces towarzyszący nam obecnie przez całe życie, dzięki któremu możemy polepszać jego jakość. Akcentowane są zwłaszcza potrzeby przygotowania młodego pokolenia do ciągłego i samodzielnego uczenia się, kreowania życiowego planu zgodnie z własnymi priorytetami, dokonywania wyborów pamiętając o wartościach humanistycznych oraz przygotowanie do aktywności w demokratycznym społeczeństwie, do aktywności w wielu rolach – do zaradności na rynku pracy, do jej zmieniania by oprzeć się bezrobociu, działań na rzecz społeczności lokalnej, środowiska naturalnego i ogólnie do pracy nad sobą¹. Taka edukacja musi być zapew-

¹ Z. Kwieciński, *Tropy – Ślady – Próby. Studia i szkice z pedagogii pogranicza*, Poznań – Olsztyn 2000, s. 395 i nast.

niona wszystkim dzieciom. Osoby nieposiadające takich umiejętności mają ograniczone możliwości decydowania o swoim losie. To sprawia, że wobec szkoły i nauczycieli kierowane jest oczekiwanie przygotowania uczniów do życia w zmiennej rzeczywistości. Gotowość do ciągłego uczenia się jest jedną z cech nowoczesnej osobowości².

Z drugiej strony rosną rozmiary niepowodzeń szkolnych przejawiające się w złych ocenach, negatywnym stosunku do nauki, szkoły i nauczycieli. Według ekspertów OECD poważnym problemem systemów szkolnych jest kształcenie dużej liczby uczniów osiągających niskie wyniki. Uczniowie przedwcześnie opuszczający szkołę lub osiągający niskie wyniki, nie zdobywają żadnych kwalifikacji i w konsekwencji stają się grupą zmarginalizowaną cechującą się negatywnymi zachowaniami. W niektórych krajach duże rozmiary niepowodzeń szkolnych związane są z wieloetniczną strukturą społeczeństwa, ale też analizy OECD potwierdziły wpływ niesprzyjającego środowiska rodzinnego na niepowodzenia szkolne³.

Hartmut von Hentig⁴ tak pisze: „szkoły i nauczyciele po raz pierwszy w historii stoją przed zadaniem przygotowania uczniów do życia w świecie, który w dużej mierze w ogóle nie jest znany”. Umiejętność uczenia się jest zatem kluczowa.

Jak więc wzbudzać i podtrzymywać motywację do uczenia się?

Problem **motywacji** ma charakter interdyscyplinarny. Szczególnie dużo uwagi poświęca się mu w ramach organizacji i zarządzania, gdyż poziom zaangażowania ludzi w realizację celów organizacji, przesądza o jej efektywności. Niemniej ważne jest pobudzanie uczniowskiej motywacji do osiągnięcia celów związanych z uczeniem się.

W psychologii motywacja jest ujmowana jako „ogół procesów pobudzania, podtrzymywania i regulowania aktywności, zmierzających do osiągnięcia jakiegoś celu”⁵.

² Cechy nowoczesnej osobowości opisał A. Inkeles, przytaczam za: P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Kraków 2007, s. 564-567.

³ J. Průcha, *Pedagogika porównawcza. Podstawy międzynarodowych badań oświatowych. Podręcznik akademicki*, tłum. M. Politowicz, Warszawa 2004, s. 232-243.

⁴ Za: M. Spitzer, *Jak uczy się mózg*, tłum. M. Guzowska-Dąbrowska, Warszawa 2007, s. 290.

⁵ D. Amborska-Głowacka, *Motywacja*, [w:] *Encyklopedia XXI w.*, t. III, Warszawa 2004.

Motywacja charakteryzuje się:

- wzbudzaniem energii
- ukierunkowaniem wysiłku na określony cel
- selektywną koncentracją uwagi na istotnych bodźcach
- organizacją aktywności
- wytrwałością w kontynuowaniu podjętej czynności⁶.

Motywy, dla których ludzie podejmują działania zostały podzielone na wewnętrzne i zewnętrzne⁷. Wewnętrzną motywacją kierują się osoby, dla których wykonywanie danej pracy jest wartością autonomiczną, wynika ona z samej treści pracy. Wykonywanie zadań jest przyjemne i sprawia satysfakcję. Natomiast, gdy wykonywanie zadań jest środkiem do osiągnięcia jakiegoś celu, gdy dzięki nim osoba może osiągnąć coś wartościowego, jest to przejaw zewnętrznej motywacji. Ten rodzaj motywacji jest powszechny, gdyż potrzeby ludzkie są różnorodne i dzięki tego rodzaju działaniom, duża ich część może zostać zaspokojona⁸.

Uczniowie mogą być zewnętrznie motywowani do uczenia się poprzez nagrody, kary, oceny, pochwały odnoszące się do ich osiągnięć, czy z powodu przymusu. Gdy natomiast wkładają wysiłek podejmując czynności uczenia się bez tego rodzaju oddziaływań zewnętrznych, ale z powodu ciekawości poznawczej, własnych zainteresowań, ponieważ odczuwają radość z poznawania, te bodźce określane są wewnętrznymi⁹.

Wewnętrzna motywacja do uczenia się jest szczególnie pożądaną cechą. Wyniki prowadzonych badań¹⁰ wskazywały, że uczniowie posiadający wysoki poziom tej motywacji odnosili w szkole większe sukcesy, mieli większe osiągnięcia, niski poziom lęku związanego ze szkołą, pozytywnie oceniali własne kompetencje. Te wartościowe efekty uzyskano niezależnie od poziomu nauczania, płci oraz grupy etnicznej. Szczególnie interesujące były wyniki badań odnoszące się do genezy tej

⁶ P.G. Zimbardo, F.L. Ruch, *Psychologia i życie*, tłum. J. Radziecki, Warszawa 1997, s. 313.

⁷ J. Reykowski, *Teoria motywacji a zarządzanie*, Warszawa 1979, s. 132-133.

⁸ Ibidem, s. 138.

⁹ W. Kozłowski, *Szkolna motywacja wewnętrzna*, „Edukacja” 2006, nr 1.

¹⁰ A.E. Gottfried, za: W. Kozłowski, *Szkolna motywacja...*, op. cit.

motywacji. Otóż, dzieci rozpoczynające szkołę, posiadały już wyraźnie ukształtowaną strukturę motywacyjną, co wskazuje na fundamentalną rolę środowiska rodzinnego w kształtowaniu wewnętrznej motywacji dziecka do uczenia się¹¹. Zwłaszcza rola matek jest tu znacząca. Ich oddziaływania polegające na stymulowaniu ciekawości, wytrwałości i dążenia do doskonalenia, zachęty do podejmowania trudnych zadań, sprzyjają ukształtowaniu się wewnętrznej motywacji do uczenia się, której towarzyszy radość z poznawania oraz emocjonalne zaangażowanie się¹². Ponadto osoby wewnętrznie motywowane posługiwały się bardziej efektywnymi strategiami uczenia się. Potrafiły samodzielnie ukierunkowywać ten proces i wytrwale dążyły do osiągnięcia celów¹³.

Te argumenty przemawiają za tym, by oddziaływania motywacyjne zmierzały w kierunku ukształtowania wewnętrznej motywacji do uczenia się, niestety proces ten jest zdeterminowany wieloma czynnikami i często nie może stanowić podstawy oddziaływań.

Podobnie jak motywy każdego podejmowanego działania, również te dotyczące aktywności poznawczej pochodzą z wielu źródeł. Są to cechy środowiska rodzinnego, oddziaływania nauczycieli, grupy rówieśniczej oraz w szerszym wymiarze wartości cenione w społeczeństwie. Zgodnie z założeniami poznawczej koncepcji motywacji¹⁴ jednym z jej podstawowych źródeł jest działający podmiot i wartości cenione przez niego. Oczywiście, człowiek nie żyje w próżni społecznej toteż cenione przez niego wartości są rezultatem relacji z innymi ludźmi. Odnosząc to do motywacji uczenia się – osoba sama subiektywnie ocenia użyteczność tej aktywności, nadaje jej sens, wartościuje ją. Podejmuje działanie, jeśli uzna, że jest w stanie osiągnąć cel, a nagroda warta jest wysiłku.

Problemy dzieci z motywacją do nauki mogą wynikać z niesprzyjającej atmosfery domu rodzinnego – mam tu na myśli zarówno zły klimat emocjonalny przejawiający się w kłótniach rodzinnych, jak i brak wzorów aktywności poznawczej w rodzinie również, gdy uczenie się (z jakichkolwiek pobudek) nie jest wartością cenioną przez rodzinę. Poza tym motywację osłabiają złe warunki materialne (brak przygotowanego

¹¹ Ibidem.

¹² Ibidem.

¹³ W. Kozłowski, *Szkolna motywacja...*, op. cit.

¹⁴ J. Reykowski, *Teoria motywacji...*, op. cit.

miejsca do nauki, brak przyborów, książek itp.), nikłe zainteresowania rodziców nauką dziecka, lekceważenie problemów, przekazywanie mu lub w jego obecności negatywnych informacji zawierających brak wiary w jego możliwości, niskie aspiracje rodziców odnoszące się do osiągnięć dziecka.

Miejscem sprzyjającym uczeniu się lub przeciwnie osłabiającym motywację może być klasa szkolna. Według Richarda I. Arendsa to nauczyciel w dużej mierze kształtuje klimat społeczny klasy. Czyni to ustalając cele dydaktyczne, planując zadania i określając wymagania wobec uczniów, kierując procesem komunikowania się i nagradzając¹⁵. Elementy te mogą wpływać na motywację ucznia.

Szczególnym motywatorem dla uczniów jest własny przykład nauczyciela, którego uczniowie postrzegają jako osobę ciągle rozwijającą się. Osobowość nauczyciela, i jego codzienne zachowania w klasie, które uczniowie obserwują, mogą stanowić potężny instrument motywacyjny¹⁶.

W tym miejscu warto odwołać się do koncepcji Christophera Daya¹⁷, wieloletniego badacza rozwoju zawodowego nauczycieli, który postrzega szkołę jako „dynamiczną społeczność uczących się dorosłych i dzieci”. W swojej książce, przedstawia wyniki wielu badań prowadzonych w krajach anglojęzycznych wokół problemu rozwoju zawodowego oraz przedstawia koncepcję ustawicznego rozwoju nauczyciela. Podstawowym warunkiem rozwoju jest wewnętrzna motywacja samego podmiotu, zainteresowanego stawianiem się coraz bardziej kompetentnym. Motywację tę mogą wspomagać lub osłabiać różne czynniki, o których muszą pamiętać zarządzający edukacją. Day wymienia m.in. warunki pracy nauczycieli, warunki w klasie szkolnej, kulturę szkoły oraz rolę dyrektora szkoły. Powinien on odznaczać się umiejętnościami interpersonalnymi, aby wspierać uczenie się nauczycieli. Jego postawa może

¹⁵ R.I. Arends, *Uczymy się nauczać*, tłum. K. Kruszewski, Warszawa 1994, s. 126-130.

¹⁶ J.E. Brophy, *Motywowanie uczniów do nauki*, tłum. K. Kruszewski, Warszawa 2002, s. 35.

¹⁷ Ch. Day, *Rozwój zawodowy nauczyciela. Uczenie się przez całe życie*, przekł. J. Michalak, Gdańsk 2004, s. 131.

stymulować lub osłabiać zaangażowanie nauczycieli w proces ustawicznego rozwoju.

Nauczyciel zaangażowany we własny rozwój stanowi inspirujący przykład dla swoich podopiecznych, pełniąc wobec nich motywacyjną funkcję. Ponadto, autorzy prac poświęconych motywacji do uczenia się m.in. Jere E. Brophy¹⁸, Manfred Spitzer¹⁹ przywiązują ogromną wagę do cech charakteru nauczyciela. Radosne usposobienie, życzliwość, dojrzałość emocjonalna, szczerość, tworzą wspierającą atmosferę klasy. Dodajmy do tego bardzo dobrą znajomość nauczanego przedmiotu oraz uzewnętrznianie radości z wykonywania pracy. Efektywnemu uczeniu się nie sprzyjają negatywne emocje. Strach i obawa mogą spowodować poprawę zapamiętywania nowych treści, ale efekt jest krótkotrwały. Stres przynosi negatywne skutki uczenia się i zapamiętywania²⁰.

Dorośli powinni zatem nabywać świadomość, jaką siłę oddziaływania mają ich własne zachowania na motywację dzieci do uczenia się. Nierealistyczne byłoby jednak oczekiwanie, że zapewniwszy sprzyjające warunki otrzymamy postawę zawsze gotową, chętną i entuzjastyczną wobec uczenia się. Uczenie się wymaga bowiem wysiłku. Uczniowie podejmują je zarówno przymuszeni obowiązkiem szkolnym, jak i po to, by zaspokoić własną ciekawość, aby uniknąć złej oceny lub zadowolić rodziców, jak i po to, by odczuć satysfakcję z poznawania, otrzymać świadectwo, ukończyć szkołę, jak i dlatego, że jest to dla nich wartościowa aktywność. Klasy szkolne są bardzo zróżnicowane również pod względem cech związanych z motywacją. Różnorodnie muszą być też sposoby stymulowania uczniów do aktywności poznawczej.

Z przedstawionych aspektów teoretycznych można wyprowadzić kilka inspiracji odnoszących się do kształtowania motywacji dzieci do uczenia się:

– **uświadamianie celu**

Każde przedsięwzięcie, aby było udane musi być poprzedzone dobrze sprecyzowanym celem, czy wiązką celów. Uczniowie nie będą zmotywowani do uczenia się nie rozumiejąc sensu działań i tego, co mają osiągnąć. Cele muszą być jasne i konkretne, ponieważ tylko takie mają

¹⁸ J. Brophy, *Motywowanie uczniów...*, op. cit.

¹⁹ M. Spitzer, *Jak uczy się mózg*, op. cit.

²⁰ Ibidem, s. 130.

moc nadawania kierunku, cele zbyt ogólne, niejasne nie mogą wyznaczać kierunku i przez to nie dają energii do działań. Inną kwestią jest uświadamianie, że cele są możliwe do osiągnięcia, budzenie wiary w powodzenie działań. Często uczniowie nie podejmują działań, gdyż nie wierzą, że mogą coś osiągnąć. Jednak cele zbyt łatwe, które wymagają jedynie niewielkiego wysiłku nie stanowią wyzwania, gdyż osiągnięta nagroda (wykonanie) jest też niewielka. Z kolei cele niewspółmierne do możliwości, zbyt trudne również stanowią pewne zagrożenie. Nie posiadają znaczenia stymulującego, bo przewidywanie porażki nie wyzwala energii do działania. Ewentualna porażka rodzi brak wiary we własne możliwości. Największą stymulującą moc posiadają cele dydaktyczne powiązane z zainteresowaniami ucznia, takie, których sens on rozumie i uznaje za wartę wysiłku. Służy temu podkreślanie powiązań pomiędzy nauczonymi treściami a codzienną aktywnością, pomoc w dostrzeżeniu jak można wykorzystać wiedzę i umiejętności. Ważna jest więc adekwatna pomoc dorosłych w postawieniu celów i udzielanie wsparcia aby dziecko mogło je osiągnąć. Tak będzie budowało pozytywny obraz własnej osoby;

– **dostarczanie informacji zwrotnych**

Informacje o tym, jak oceniane są działania ucznia, jego postępy, otrzymywane zwłaszcza od osób znaczących – rodziców, nauczycieli, stanowią bardzo ważny element procesu stymulowania motywacji. Informacje takie powinny być częste, odnosić się do konkretnych zachowań, zarówno pozytywnych, jak i tych, które wymagają zmiany. Dzięki tym informacjom, uczniowie mogą zrozumieć, że potrafią uczyć się i odnosić sukcesy, ale wymaga to podejmowania zadań i wkładania wysiłku, a nie ich unikania. Unikanie zadań powoduje, że owszem można uchronić się przed porażką, ale sukces również jest niemożliwy. W ten sposób odcinamy źródło wiedzy o sobie i możliwość rozwoju. Ważny jest tu sposób komunikowania się – słowa powinny budować, wspierać, a nie ranić;

– **nagradzanie**

Jak dowodziły wyniki badań wcześniej przedstawione, największe zaangażowanie w aktywność poznawczą uzyskujemy wtedy, gdy podejmujemy ją z pobudek autotelicznych, gdy czynność uczenia się ma dla osoby wartość. Nie oznacza to, że osoby, które posiadają wysoki poziom

wewnętrznej motywacji nie potrzebują zewnętrznych zachęt w postaci różnego rodzaju nagród, pochwał, wyróżnień. Oddziaływania te, pochodzące szczególnie od osób znaczących dla dziecka – rodziców, nauczycieli, mają bardzo dużą moc pobudzającą. Dostrzegajmy więc każdy osiągnięty cel. Trzeba jednak dodać, że nagrody mają bardzo różną siłę stymulującą, a mogą również wywołać przeciwny skutek, jeśli nie są zgodne z oczekiwaniami²¹;

– **własny przykład**

Fundamentalnym instrumentem motywacyjnym jest przykład osoby znaczącej²². Jeżeli poznawanie nie stanowi w jakiejś społeczności (w rodzinie, grupie rówieśniczej, społeczeństwie) cenionej wartości i praktykowanej aktywności, mówienie o sensie tej wartości nie jest wystarczające. Uczenie się jest procesem aktywnym, który trwa nieustannie. Uczeń pojawia się w szkole z wyniesionymi z domu określonymi nawykami oraz potrzebami, dotyczą one również czynności uczenia się. Rodzina i szkoła, osadzone są w społeczeństwie i kulturze, którą ono tworzy. Dane statystyczne dotyczące chociażby czytelnictwa w Polsce nie są optymistyczne. Średnio jedna książka w roku przypada na jednego Polaka – nie stanowi to dobrego przykładu kształtowania potrzeb poznawczych wśród młodego pokolenia. Wiele dzieci nie posiada doświadczeń i rozbudzonych potrzeb poznawczych. Dla tej grupy przede wszystkim nauczyciel może własnym przykładem pokazywać wartość uczenia się – odczuwanie satysfakcji, a także wpływ na lepsze rozumienie współczesnego świata;

– **komunikowanie się**

Motywowanie jest ściśle powiązane ze stylem komunikowania się dorosłych z dzieckiem. Sposób komunikowania się, rodzaje informacji, ewentualne bariery komunikacyjne kształtują motywację. Dzieci są szczególnie wrażliwe na komunikaty niewerbalne – przyjazną lub wrogą mowę ciała. Określone treści komunikowane dziecku mogą budować wiarę w jego możliwości lub wręcz przeciwnie osłabiać ją. Komunikacja sprzyjająca motywowaniu charakteryzuje się możliwością stawiania pytań i wyrażania opinii przez obie strony uczestniczące w relacji

²¹ J.E. Brophy, *Motywowanie uczniów...*, op. cit., s. 109.

²² J. Reykowski, *Teoria motywacji...*, op. cit., s. 143-144.

dorośli – dziecko. Zachęcanie dzieci do stawiania pytań, do ujawniania własnych zainteresowań, do uzasadniania wyrażanych opinii rozbudza ich aktywność poznawczą.

Powszechnie jest traktowanie motywowania jako oferowania dziecku nagród i kar określonych przez dorosłych (nauczycieli, rodziców). Takie podejście nie jest słuszne, gdyż odnosi się jedynie do niewielkiego zakresu bodźców motywujących oraz zwraca uwagę na to, że motywowanie zamyka się w zewnętrznych działaniach innych wobec motywowanej osoby. Współczesna wiedza dostarcza argumentów za tym, że jest to proces o wiele bardziej skomplikowany i uwarunkowany wieloma czynnikami. Warto tu wskazać na rolę ucznia i jego subiektywną ocenę wartości uczenia się, fundamentalną rolę rodziców i nauczycieli. Dorosli swoimi działaniami mogą zarówno wzmacniać, jak i osłabiać motywację dziecka. Stwierdzenie, że dziecko nie lubi uczyć się, często wypowiedane przez rodziców, nie powinno być wystarczającym usprawiedliwieniem dla zaniechania pozytywnych oddziaływań i wykorzystywania władzy rodzicielskiej oraz przymusu lub też traktowania motywacji jako stałej cechy osobowościowej, której nie można zmienić. Motywowanie innych jest procesem, przebiegającym od uświadomienia celu poprzez tworzenie warunków umożliwiających jego osiągnięcie i kończącym się różnego typu nagrodą. Pojedyncze czynności podejmowane od czasu do czasu nie spełnią swojej roli. Motywacja do uczenia się pochodzi z wielu źródeł, np. osoba subiektywnie ceni lub przeciwnie niedocenia aktywności poznawczej, wpływ na to ma atmosfera domu rodzinnego, przykład dorosłych, klasa szkolna i grupa rówieśnicza, czy wartości cenione w społeczeństwie. Idealnym stanem byłoby wytworzenie się wewnętrznej motywacji do uczenia się, niestety istnieje tu wiele barier. Być może w naszych działaniach za mało eksponujemy radość z poznawania, koncentrując się na celach instrumentalnych – co możemy osiągnąć dzięki uczeniu się.

